

Euroazija, energetska suradnja ili konflikt?

1. DIO: Potencijal Rusije i ruske tvrtke u djelatnosti nafte i plina

S. Kolundžić

PREGLEDNI ČLANAK

Rast cijena nafte na svjetskom tržištu, s udvostručenjem od početka 2007. do lipnja 2008., potiče interes za traženje objašnjenja tog kretanja. Mnogi se ne zadovoljavaju objašnjenjem da se cijena formira ponudom i potražnjom na robnim burzama te da potražnja raste brže od ponude. Pače, ova posljednja činjenica ponekog potiče na traženje objašnjenja o ulasku u vrh životne krivulje nafte.

Istodobno, visoka europska ovisnost o uvozu nafte i plina te prijepori između EU i Rusije o nekim načelima energetske suradnje, počam od Europske energetske povelje koja nikad nije ratificirana u Dumi, umjesto energetske suradnje ima za posljednicu međusobno nepovjerenje.

S tim motivima autor će, u trodijelnom radu, preispitati potencijal Rusije i Kaspijske regije s motrišta, prvenstveno, europskih potreba te infrastrukture za evakuaciju nafte i plina prema Europi.

Glede potencijala Rusije, neki noviji uglednici, i sami iz Rusije, upozoravaju na stagnantne tokove u proizvodnji, poglavito nafte ali i plina. Prema tome, valja uzeti u obzir i ta upozorenja.

Ključne riječi: energetska suradnja, proizvodnja nafte i plina, rezerve nafte i plina

1. UVOD

Republika Hrvatska polovinu potreba energije mora uvoziti. Kad je riječ o nafti, uvozom pokriva tri četvrtine, a plina jednu trećinu svojih potreba. I kao u dosjetki o dopola punoj ili odpola praznoj čaši, i ova slika energetske ovisnosti može inspirirati i optimiste i pesimiste. Možemo se tješiti da smo u vrlo sličnoj situaciji kao i naše europsko okruženje.

A Europa, odnosno države koje su činile Europsku zajednicu tijekom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, osmislile su vrlo mudru i djelotvornu strategiju opskrbe naftom i plinom, čije se osnove prepoznaju i u današnjim strategijskim postavkama: korištenje svih energenata (energy mix), u uvjetima međusobne konkurentnosti i brige o očuvanju okoliša te načela sigurnosti opskrbe. Ovo posljednje, samo po sebi iziskuje i diverzifikaciju izvora, odnosno zadržavanje svakog od izvora u ispod-monopolnom udjelu.

Otprilike u tom zahtjevu se sučeljavaju euroazijska ili euro-ruska očekivanja. Oživjela imperijalna svijest nove Rusije narasla je na ekonomskoj snazi čije je osnovno uporište u izvozu nafte i plina i visokim cijenama. Rusija bi svoj udjel htjela povećati. Jedno je što zbog načela geopolitike EU to ne želi, a posve drugo je pitanje ima li Rusija, pa i čitava Azija, stvarno potreban potencijal za ulogu u opskrbi koju si priželjkuje.

2. RUSKI NAFTNI I PLINSKI POTENCIJALI

Nema sumnje da je Rusija Europi nezamjenjiv izvor opskrbe naftom i plinom. Pogotovo plinom. Ruski plin je i po cijeni konkurentan svakom drugom energetskom izvoru.

Rusija u Europi pak ima velikog, predvidivog kupca visoke platežne mogućnosti.

Kratka usporedba:

EU: 459 milijuna stanovnika BDP 16,8 milijardi €

Rusija: 142 milijuna stanovnika BDP 1,3 milijardi €

Uz to, poslovanje naftom i plinom donosi državnom proračunu Rusije jednu polovinu prihoda. A izvoz nafte i plina čini 65% ruskog izvoza.

Dok se Putinova Rusija trudi da poveća udio u opskrbi Europe, Europa se trudi da Rusiju zadrži u ispod-monopolnom udjelu. Rusi kažu da ne razumiju taj strah, to tim više što veliki dio Europe čini EU, pa se u odnosu na Europu vide u monopsonom odnosu. Radi toga prijete izgradnjom novih opskrbnih plinovoda i naftovoda prema drugim tržištima, poglavito prema Kini i Indiji. Ali nisu stali samo na prijetnji.

Europa i SAD vide Kaspijsku regiju kao dobro došlu alternativu ruskim izvorima. Radi toga valja vidjeti ta dva svjetski značajna izvora zasebno. Putin zapadu prigovara „energetski egoizam“. Francuzi u kontekstu energetike govore o „ekonomskom patriotizmu“, a iza svega stoji probuđeni nacionalizam „energetskih izvora“.

Rusi su odlučili razvijati proizvodnju na polju Štokman sami. Ležište je u podmorju Berentsovog mora, 550 km daleko od obale Rusije, u području koje karakteriziraju led i oluje. Slično su odlučili i glede projekta Jamal. Kažu da to ime na lokalnom jeziku znači „Kraj svijeta“.

Evidentno je da Rusiji više nije potreban kapital na kojem je, prije dvadesetak godina, razvijeni zapad formirao svoj odnos razmjene energija-za-kapital. Na visokoj cijeni nafte i plina, naftna industrija Rusije se posve oporavila i od lovine pretovarila u lovca. Ako joj je potrebna tehnologija i know-how, to sad može kupiti.

Tablica 1. Podaci o udjelu ruskog plina u opskrbi nekih europskih zemalja

Zemlja	Podaci izvor 1 (%)	Podaci izvor 2 (%)	Udio plina (%) u potrošnji primarne energije (2004.g.)
Poljska	61	63	< 3
Finska	11*	100*	-
Slovačka	100	100	29
Češka	73	75	17
Njemačka	33	40	23
Austrija	63	78	22
Francuska	27	32	15
Mađarska	72	77	45
Italija	27	33	36
Hrvatska	40	40	25
BiH	100	100	-
Srbija	-	-	-
Makedonija	95	100	-
Grčka	65	100	7
Bugarska	94	-	-
Turska	60	-	-

Izvor: 1. Maroje Mihovilović: Gazprom novi gospodar svijeta, Nacional, 16.01.2007., str. 36-41. (stupac 1)

2. Informacije, INA, br. 14-9-06. od 20.09.2006. (stupac 2)

* niti jedan od ova dva podatka nije vjerodostojan

Dok je osjećaj ovisnosti u opskrbi naftom, zbog tradicionalno mnogo otvorenijeg tržišta od onog plinskog gdje otvorenost ograničava monopol u transportu, Europa je još sedamdesetih godina provela načelo diversifikacije izvora dobave i držala, svakom od izvora, udio na ispodmonopolnoj razini.

Glede prirodnog plina, uvozna ovisnost zemalja Europe se razlikuje od zemlje do zemlje. Dok su zemlje europskog zapada još sedamdesetih godina prošlog stoljeća vodile politiku uravnoteženog portfelja opskrbe, u kojem je ruski plin u prosjeku održavan na 25% od ukupne potrošnje, odnosno 50% od uvoznih količina, zemlje srednje i istočne Europe su ovisne u puno većoj mjeri o uvozu, (tab. 1), a u tom uvozu ovisnost o ruskom plinu je znatno veća nego u krugu zemalja zapadne Europe.

Podaci o udjelu ruskog plina u opskrbi nekih europskih zemalja (tab. 1), objavljeni 2007., razlikuju se od onih 2006. (Informacije, INA, br. 14-9-06. od 20.09.2006.), prikazanih u drugoj koloni tablice. Iako se ne razlikuju bitno, autor smatra relevantnim Inine podatke.

Rusija u energetici njeguje posebno savezništvo s Italijom i Njemačkom a u nešto manjoj mjeri s Austrijom, Grčkom i Bugarskom, popraćeno s bilateralnim energetske sporazumima. U tu kategoriju spadaju i ugovori sa Srbijom, temeljeni na unutarnjim

teškoćama i osamostaljenju Kosova i očekivanja ruske podrške Srbiji.

2.1. RUSKE REZERVE I PROIZVODNJA NAFTE I PLINA

Tijekom sto i pedeset godišnje povijesti istraživanja i proizvodnje nafte, proizvedeno je 120 milijardi tona nafte i kondenzata. Od toga SAD su proizvele 24,9 milijardi tona, na drugom je mjestu Rusija s 15,7 milijardi tona¹ i na trećem Saudijska Arabija sa 11,8 milijardi tona.

Tablica 2 prikazuje rezerve zemalja ZND (Zajednica nezavisnih država) u količini od 5,135 milijardi tona, što na ukupne svjetske rezerve od 157,945 milijardi iznosi 3,25% u 2002. godini. Ruske zalihe nisu prikazane.

U tablici 3 za 2002. proizvodnja Europe i ZND je 760 milijuna tona (svjetska: 3 302 milijuna t). Udio Europe i ZND je 23%. Ruska proizvodnja u 2002. je 336 milijuna tona, što je desetak postotaka od svjetske.

Prema podacima BP Statistical Review of World Energy, June 2008², u 2007. godini Rusija je imala rezerve od 10 900 mil tona, dakle dvostruko veće od onih u 2002., prikazanih u tablici 2.

Ruska proizvodnja nafte i kondenzata² u 2007. je iznosila 491,3 milijuna tona, što je značajan rast u odnosu na 2002. (tab. 3).

Tablica 2. Rast svjetskih rezervi nafte i kondenzata u razdoblju 1970. – 2003. (milijun t/g)

Svijet i ZND	Godina				
	1970.	1980.	1990.	2000.	2002.
Svijet ukupno (bez Rusije)	66 974	81 833	130 303	134 242	157 945
Europa i ZND	2 230	5 536	3 390	3 785	5 135

Izvor 1, Prema Oil and Gas Journal, Review issues of 1970-2003

Napomena: Podaci za 2002. su preliminarni

Tablica 3. Ukupna svjetska proizvodnja nafte i kondenzata u odabranim godinama (milijun t/g)

Svijet i ZND	Godina				
	1970.	1980.	1990.	2000.	2002.
Svijet ukupno	2 264	2 992	3 114	3 344	3 302
Europa i ZND	394	750	783	708	760
Rusija	285	547	516	323	336

Izvor 1, Prema Oil and Gas Journal, Review issues of 1970-2003

Tablica 4. Rast rezervi prirodnog plina (milijardi m³)

Svijet, regije	Godina					
	1970.	1980.	1990.	2000.	2001.	2002.
Svijet ukupno	45 571	85 157	128 954	147 929	154 357	156 035
Europa i ZND	20 181	41 250	60 018	59 652	60 277	61 298
Rusija	12 316	31 543	46 880	46 600	47 238	47 827

Izvor 1, Prema Oil and Gas Journal, Review issues of 1970-2003

Tablica 5. Svjetska proizvodnja prirodnog plina (milijardi m³)

Svijet, regija, Rusija	Godina				
	1970.	1980.	1990.	2000.	2002.
Svijet ukupno	1 060	1 545	2 082	2 391	2 484
Europa i ZND	309	680	1 057	998	994
Rusija	83	254	641	587	615

Izvor 1, Prema Oil and Gas Journal, Review issues of 1970-2003

Tablica 6. Proizvodnja nafte (uključivo plinskog kondenzata) u Rusiji, po regijama (milijuna t)

Regija	Godina						
	1970.	1980.	1990.	1995.	2000.	2001.	2002.
Ruska Federacija	285	547	516	307	323	345	380
nafta	282	541	506	298	315	336	370
kondenzat	3	6	10	9	8	9	10
Europa (sjever i sjeverozapad)	8	22	17	11	13	14	19
Ural-Volga regija	209	191	113	83	81	84	90
Tatarstan	100	82	34	25	27	28	26
Bashkortostan	40	40	28	16	11	11	14
Sjeverni Kavkaz	35	19	9	3	3	4	5
Zapadni Sibir	31	313	375	208	222	239	260
Khanty-Mansy AD	28	303	306	169	181	195	195
Yamal-Nenets AD	-	-	59	32	30	34	-
Istočni Sibir	-	-	-	-	-	-	1
Daleki Istok	2	2	2	2	4	4	3

Izvor: Russian Statistical Yearbook of 2000 and 2001, Edition of Goskomstat of Russia, TEK 2003

Tablica 7. Bilanca tekućih ugljikovodika u Rusiji, 1990. – 2002. (milijuna t)

	Godina				
	1990.	1995.	1999.	2000.	2002.
Proizvodnja kapljevitih ugljikovodika	516	307	305	323	380
Nafta	506	298	295	315	370
Kondenzat	10	9	10	8	10
Prerađeno u ruskim rafinerijama	298	182	169	174	185
Izvoz sirove nafte	...	126	135	145	187
Izvoz derivata	...	42	63	61	75

Izvor lit 1, prema: Russian Statistical Yearbook, Official edition, Goskomstat of Russia, 2000; Oil and Gas Industry of Russia in the 90s, VNIIONG, 1999; Russia 2003: Statistical Handbook, Goskomstat of Russia, 2003

Tablica 8. Bilanca prirodnog plina u Rusiji 1999. – 2002. (milijardi m³)

	Godina				
	1990.	1995.	1999.	2000.	2002.
Plin ukupno	641	595	592	584	615
Prirodni plin	601	570	564	555	583
Naftni plin	40	25	28	29	32
Izvoz plina	211	192	205	194	185
Potrošnja izvan ZND	101	122	131	134	150
Potrošnja u ZND	110	70	74	60	35

Izvor lit 1, prema: Russian Statistical Yearbook, Official edition, Goskomstat of Russia, 2000; Oil and Gas Industry of Russia in the 90s, VNIIONG, 1999; Russia 2003: Statistical Handbook, Goskomstat of Russia, 2003

Proizvodnja nafte u Ruskoj Federaciji je prolazila kroz rast u razdoblju 1970. – 1980., potom je padala, sve do pred kraj 90-tih, tablica 6.

Glede rezervi prirodnog plina, svjetske rezerve u 2002. (tab. 4) su bile 156 035 milijardi m³, od čega u Europi i ZND 61 298 milijardi m³, a u Rusiji 47 827 milijardi m³ ili 30,65% od svjetskih rezervi. Sa 615 milijardi m³ proizvodnje u odnosu na svjetsku od 2 484 milijardi čini 24,76%.

Rezerve u Europi i ZND su 61 298 milijardi, pa čine 39,3%, dok Bliski istok ima učešće od 36%.

Rezerve Ruske Federacije² u 2007. iznosile su 44 650 milijardi m³, što je manje u odnosu na one iskazane za Rusiju u tablici 4.

Proizvodnja plina u Ruskoj Federaciji u 2007. je bila 607,4 milijardi m³ što je također manje u odnosu na 2002., prema tablici 5².

Tijekom proteklih četrdesetak godina, područja koja su bila nositelj proizvodnje nafte (Ural – Volga) ušla su u zrelu fazu proizvodnje, a Zapadni Sibir postupno preuzima tu ulogu, ali njega karakteriziraju teški uvjeti eksploatacije.

Ponovni rast proizvodnje, prema podacima u tablici 6 bilježi se u zapadnom Sibiru, ali se oporavlja i u još nekim regijama.

Natpolovični udio proizvodnje se izvozi, bilo kao sirova nafta, bilo kao derivati.

I proizvodnja prirodnog plina je prošla kroz pad iza 1999. i ušla u oporavak nakon 2000. godine. Značajan dio ide u izvoz, tablica 8. Prema tim podacima, u 2002. godini se samo u Rusiji potrošilo 245 milijardi m³ plina.

U svjetskoj distribuciji rezervi plina, Rusija zauzima visoko drugo mjesto, odmah iza regije Srednjeg Istoka; nešto manje od 50 000 milijardi m³ (Prema BP Statistical Review of World Energy od VI/2007, 47 650 milijardi m³). Te odnose prikazuje slika 1.

Tako možemo reći da Rusija raspolaže značajnim rezervama nafte i plina. Međutim, tekuća proizvodnja i trendovi ne govore sami o potencijalu koji bi mogao pouzdano pratiti rast potreba EU i rast udjela Rusije u opskrbi EU. Bar ne bez značajnih dodatnih ulaganja u istraživanje i proizvodnju nafte i plina.

A tko su operatori sadašnjih aktivnosti ruskog istraživanja i proizvodnje nafte i plina?

2.2. NAJVEĆE RUSKE NAFTNE I PLINSKE TVRTKE

Najveće tvrtke, proizvođači nafte i kondenzata u Rusiji, prema podacima za 2004. godinu, prikazane su sljedećom tablicom (bilješka 1).

[1] Ruska Akademija prirodnih znanosti, Institut za ekonomiku i geologiju izdala je priručnik s podacima o ruskom energetskom potencijalu: Mineral Resource Base of Russia's Fuel and Energy Complex, Status and Forecasts, Moscow 2004.

Tvrtka	Proizvodnja nafte (milijuna t/g)	Rezerve nafte (milijuna t/g)
Yukos	85,7	2,5
LUKOIL	84,1	1,7
TNK-BP	70,3	4,3
SURGUTNEFTGAS	69,6	1,4
SIBNEFT	34,0	0,6*
TATNEFT	25,1	
ROSNEFT	21,6	1,6
SLAVNEFT	22,0	
BASNEFT	12,1	
GAZPROM	12,0	
RUSNEFT	60,6 **	0,63
Ukupno najveće kompanije		451,5
OSTALI		27,3 (5,7%)
UKUPNO		478,8 (100%)

*Prema podacima: E. Bogounov¹

**Podatak vjerojatno nije točan. Prema nekim izvorima proizvodnja je oko 15 mil t/g.

Prvih pet kompanija, od 2001. do 2004. bilježilo je trend rasta proizvodnje, a ostalih šest mali rast ili stagnaciju. U grupi ostali ima oko 150 kompanija. One su, promatrane kao grupa, imale trend pada, a obuhvaćaju manje od 6% ukupne proizvodnje.

Ruske naftne tvrtke su nakon 2000. počele svoj „oporavak“, koji se ogleda i u proizvodnji. U razdoblju 2001. – 2005. prosječni rast proizvodnje naftnih kompanija bio je 10,5%, a po pojedinim, vodećim, bio je kako slijedi u tablici 10.

Glede proizvodnje prirodnog plina, državna kompanija GAZPROM u 2004. je proizvela 87% od ruske proizvodnje prirodnog plina. Od 540 milijardi m³ plina, 31% je potrošilo domaće tržište, 61,5% je izvezeno u zemlje Europe, a nešto više od 7% u zemlje ZND. (Podaci za sl. 2 i 3: Niko Filipović, dir. Predstavništva INE u Moskvi.)

Rast proizvodnje 2001-2005 (%)	
Sibneft	19,2
Yukos	16,3
TNK-BP	14,5
Slavneft	12,4
Surgutneftgaz	9,8
Lukoil	4,6
ROSNEFT	4,2
BASHNEFT	0,3
TATNEFT	0,2

[2] Više je velikih tvrtki pokušalo i/ili uspjelo u akvizicijama:

- BP je uložio 8 milijardi US\$ u projekt u zapadnom Sibiru (2003./2004.), a 2006. je pod pritiskom revizije ugovora,
- Total je platio milijardu US\$ za 25% Novateka, ponajvećeg ruskog proizvođača plina,
- Chevron-Texaco, Petrocanada i Statoil su kanili ući u vlasništvo Gazproma u kojem E.ON, navodno, već ima 6%.

U svjetskoj poredbi najvećih proizvođača, Lukoil zauzima peto mjesto, TNK-BP + pola Slavnefta deveto mjesto, Surgutneftgaz deseto, a Sibneft + pola Slavnefta petnaesto (TNK-BP i Sibneft dijele Slavneft 50% : 50%).

Ali to je bilo 2005. Tijekom 2006. i 2007. visoke cijene nafte su donijele mnoge promjene. Tako je krajem 2007. objavljeno da PetroChina ima burzovnu vrijednost 1 000 milijardi US\$, a Exxon Mobil s vrijednošću od 487,7 milijardi US\$ postaje druga kompanija po vrijednosti! (prema INA Glasniku br. 1909 od 20.XI.2007.)

Rusija je u lipnju 2006. prestigla Saudijsku Arabiju po dnevnoj proizvodnji nafte, s 9,23 milijuna bbl/dan, u odnosu na 9,16 milijuna bbl/dan u Saudijskoj Arabiji.

Kakav je odnos u proizvodnji nafte Rusije, Saudijske Arabije i zemalja OPEC, usporedbom proizvodnje prikazuje slika 4.

U proteklih dvadesetak godina panorama ruske naftne industrije se dramatično mijenjala tri puta.

U vrijeme postojanja SSSR-a, država je gotovo u cijelosti upravljala naftnom industrijom. Čak i usluge poznatih svjetskih servisnih tvrtki gotovo uopće nisu korištene.

90-tih je godina prošlog stoljeća došlo do potpunog zaokreta. Tadašnji Predsjednik Federacije, Boris Jelcin, omogućio je privatizaciju a taj proces su iskoristili njemu bliski ljudi.

Privatizirani su Lukoil, Surgutneftgaz, Yukos, Tyumen Oil Co. (TNK) i Sibneft. Čak je i Gazprom djelomično privatiziran, a dolaskom Putina vraćen je privatni udjel (39,8%) u državno vlasništvo. Bio je to proces renacionalizacije.

U rujnu 2003. predsjednik Putin i predsjednik Vlade Velike Britanije su ugovorili prodaju 50% TNK engleskom BP za 8 milijardi US\$. Ime „nove“ tvrtke postaje TNK-BP.

U prosincu 2004. Rosneft je, na aukciji, kupio Yuganskneftgaz, najvažniji proizvodni dio Yukosa (ali je to prodano radi toga da može platiti višegodišnje neplaćene poreze).

U 2005. nastavljan je proces konsolidacije. Država je na burzi kupila 10,9% dionica Gazproma, kako bi s 51% udjela imala većinski udio i „komforno“ upravljanje.

Kao odstupanje od procesa renacionalizacije (bilješka 2), u 2005. država je prodala 10% udjela u Lukoilu američkom Conoco Phillipsu, za oko 2 milijarde US\$. Do kraja godine, kroz nekoliko ugovora o zajedničkom pothvatu za razradu polja s ruskim tvrtkama, (Timan-Pečora, možda procesom dokapitalizacije?) Conoco Phillips je povećao svoj udjel u Lukoilu sa 7,6% na 20%.

Vjerojatno je taj niz dogovora omogućio ulazak Lukoilu na američko tržište (vidjeti tekst o Lukoilu).

Konsolidacija ruskih energetskih tvrtki, s posebnim naglaskom na naftni i plinski sektor, donijela je nove pojave koje su utemeljene u strateškim ciljevima globalnog djelovanja (npr. Lukoil) ili „dolaska do krajnjeg kupca“ u nekim europskim zemljama

Tablica 11. Rangiranje najvećih proizvođača nafte u 2005.

Kompanija	10 ⁹ bbl/d	Milijun t/g	Rang
ExxonMobil	2 571	125,4	1.
BP	2 531	123,4	2.
Royal DutchShell	2 253	109,9	3.
PetroChina	2 235	111,8	4.
Lukoil	1 714	85,7	5.
Chevron Texaco	1 710	83,4	6.
Total	1 695	82,8	7.
Petrobras	1 661	81,0	8.
TNK-BP + 1/2 Slavneft	1 625	81,3	9.
SurgutNG	1 192	59,6	10.
ENI	1 034	50,4	11.
ConocoPhillips	989	48,2	12.
Statoil	625	30,5	13.
Sinopec	274	13,4	14.
Sibneft + 1/2 Slavneft	900	45,0	15.

Prema: Energy in East Europe, issue 60/18 March 2005, Companies, Renaissance Capital, page 6-7

(Gazprom), što je već provedba strategije globalnog pozicioniranja.

Upravo radi nove strategije ruskih tvrtki, zapad i posebno EU, postale su oprezne pa i nepovjerljive prema daljnjem rastu udjela ruske opskrbe, posebno prirodnog plina.

Tijekom sukoba Bjelorusije i Rusije krajem 2006. oko cijena plina, izražena je zabrinutost EU o sigurnosti dugoročne opskrbe, a ona je u 2005. iznosila 155 milijardi m³. Naime, Rusija preuzima plin i iz Uzbekistana i Kazahstana (oko 105 milijardi m³), a nakon smrti Predsjednika Kazahstana, Nazarbajeva, u ionako trusnoj regiji, svaka promjena u međudržavnim odnosima može dovesti u pitanje i te količine.

Pokušavši ratovati korištenjem tarifa na tranzit nafte, nešto što ne spada u arsenal ekonomskih odnosa bar posljednjih pedeset godina, Lukašenko je ionako percipiran u Europi kao zalutao iz prošlosti, nije valjda ni sam očekivao podršku EU.

Na drugoj strani, Rusija snažno pomaže strategiju Gazproma, a ona ima dva uporišna, strateška cilja:

- već rečeni „dolazak sa plinom do krajnjeg kupca“, tržišna penetracija koju uvjetuju produljenjem dugoročnog ugovora o opskrbi plinom,
- preuzimanje vlasničkih udjela, kako u tranzitu i transportu, tako i na tržištima pojedinih zemalja.

Visoke cijene energenata posljednjih godina dale su realnu materijalnu snagu Gazpromu, kao i drugim ruskim kompanijama, za preuzimanja diljem svijeta (bilješka 3).

I LUKOIL ima strategiju rasta i globalizacije. Prema nekim izvorima⁷ LUKOIL planira „uložiti preko 112 milijardi US\$ u razdoblju 2007. – 2016., u proces kojim će iz statusa međunarodne tvrtke prerasti u globalnu. Očekuju da će nakon globalizacije vrijednost LUKOIL-a

biti više od dvostruke sadašnje, (s 80 milijardi US\$ na 150 - 120 milijardi US\$).

Izvor za takvu strategiju crpi iz vlastitog proizvodnog portfelja, koji je 2006. bio 1,8 milijardi bbl, a projekcija za 2016. je 4 milijarde bbl.

Osim ulaganja 78 milijardi US\$ u istraživanje i proizvodnju, investirat će u preuzimanja daljnjih 34 milijarde US\$ ili rečenih 112 milijarde US\$ ukupno.

U 2006. ruske tvrtke su izvozom nafte prihodovale oko 90 milijardi US\$, od čega samo Gazprom 31 milijardu US\$, koji izvozi oko 93% od ukupnog izvoza plina. Ta tvrtka kontrolira 25% ukupnih svjetskih zaliha plina. Gazprom osigurava Rusiji 25% poreznih prihoda i udio od 8% u ukupnom proizvodu Rusije.

Rusko naftno i plinsko gospodarstvo, ojačano visokim cijenama nafte i plina, u pregovorima s EU, traži pristup tržištu putem preuzimanja tvrtki. Tako je Gazprom želio preuzeti jednu od najvećih plinskih tvrtki u UK, Centricu. Ulazi s E.ON-om i njemačkim tvrtkama u gradnju Baltičkog plinovoda za Europu.

Kad je E.ON pokazao namjere okrupnjavanja putem preuzimanja ponajveće španjolske elektroenergetske tvrtke Endesa, a talijanski ENI interes za preuzimanje Gaz de France, Španjolska se usprotivila namjeravanoj transakciji, a Francuska je na brzinu najavila spajanje Gaz de France-a sa Suez-om. Te pojave su zaslužno imenovane ekonomskim nacionalizmom. Ovih nekoliko primjera ukazuje da se ne vodi restriktivna politika samo prema ruskim tvrtkama.

Trend okrupnjavanja energetske tvrtke, pod okriljem deregulacije, bio je prihvaćan sve dok su velike tvrtke imale ciljeve preuzimanja u zemljama tranzicije. Sad kad je ponestalo objekata za jeftino okrupnjavanje, postavljaju se pitanja daljnjeg procesa deregulacije. Tako će netko reći da je deregulacija bio proces razbijanja

[3] 2005. Gazprom je preuzeo tvrtku Sibneft, Romana Abramovića. Smatra se da ga je kombiniranim pritiskom s državom, Gazprom prisilio da „prihvati ponudu koja se ne može odbiti“ i proda tvrtku za pola cijene.

monopola, ali suvremeni trend vodi u stvaranje dvije tvrtke u Europi, E.ON i EdF, pa ćemo umjesto monopola imati duopol.

U tom pravcu svjedočimo o interesu Gazpromnjefta za privatizaciju NIS-a, Srbija. Isto tako Gazprom preuzima opskrbu plinom srpskog tržišta gradnjom opskrbnog pravca, te sudjeluje u projektu izgradnje podzemnog skladišta plina u Srbiji. U Bosni, manje poznata ruska tvrtka Zarubežneft, preuzela je rafineriju u Bosanskom Brodu.

Nada Europe o dostatnoj opskrbi diverzificiranih izvora, bez uvećavanja ruskog udjela, nisu bez osnove. S jedne strane se oslanja na rast proizvodnje norveškog plina, koji bi trebao porasti za 80 milijardi m³/g do 2010. godine, na punih 130 milijardi m³.

Uz taj, kao i druge izvore tradicionalne opskrbe, Europa se okreće značajnijem povećanju broja prihvatnih terminala ukapljenog prirodnog plina. U okviru tih planova je i LNG terminal u našem dijelu Jadrana, a koji bi s konačnim kapacitetom od petnaestak milijardi m³/g, s dvije milijarde opskrbljivao hrvatsko tržište.

No, europsko-ruski razgovori još traju. Sada i Povjerenik EU za energetiku (g. Andris Piebalgs) traži da se europskim tvrtkama omogući pristup tržištu i infrastrukturi u Rusiji. Nedavno je Rusija potpisala memorandum o razumijevanju o opskrbi plinom s Alžirom, trećim po veličini izvorom za Europu. Neki to tumače kao začetak kartelizacije plinske industrije po ugledu na OPEC.

Ukrajinsko-Ruski spor oko cijena plina je započeo krajem 2005., nakon što su Ukrajinci zatražili povećanu tarifu za tranzit ruskog plina u iznosu od 1,6 US\$/1 000 m³/100 km. Rusi su to prihvatili i zatražili novu cijenu plina za Ukrajinu od 230 US\$/1 000 m³, umjesto dotadašnjih 50 US\$. Koliko god se radilo o dramatično povećanom zahtjevu, valja reći da je to bilo na razini svjetskih cijena koje su plaćale europske države, među njima i uvoznik za Hrvatsku. Budući da Ukrajina nije bila spremna za prihvatanje tih zahtjeva (bilješka 4), Gazprom je zatvorio dopremu plina preko Ukrajine a europska opskrba je usred zime bila ugrožena. Zemlje bivšeg istočnog bloka, koje su uglavnom orijentirane na opskrbu ruskim plinom, uz eventualnu domaću proizvodnju (Slovačka, Poljska, Mađarska, BiH) osjetile su to u velikoj mjeri, ali i Austrija i Hrvatska.

Nekako istodobno su zatražene veće cijene plina za Moldaviju i Gruziju, na nešto nižoj razini, od „svega“ 162 US\$/1 000 m³ (V. Vurušić, „Putin prst na crvenom gumbu

zamijenio plinskim ventilom“, Magazin u Jutarnjem listu, 7.1.2006., str. 58-59.). Tada je Bjelorusija plaćala 44 US\$/1000 m³ ali nije bila predmetom nove „ponude“ Gazproma.

Europa je bila uzdrmana i zabrinuta, zaredali su sastanci raznih foruma EU, G-8, itd.

Sredinom 2007. godine ukrajinski predsjednik Juščenko, prigodom posjeta Zagrebu, poziva na pripojenje na plinovod i naftovod u Ukrajini, kojima namjerava dobiti plin iz Turkmenistana i naftu iz Kazahstana, o čemu je prethodno vodio razgovore na skupu održanom u Poljskoj s predsjednicima Gruzije, Azerbejdžana, Poljske i Litve.

Ruski predsjednik Putin je odmah iza tog skupa otputovao u Turkmenistan i sklopio ugovore o tranzitu turkmenistanskog plina preko ruskog plinskog sustava. Usput je ponovno odbio sporazum o razgraničenju kaspijskog podmorja između Azerbejdžana, Kazahstana, Turkmenistana i Rusije. Tako, zajedno s Iranom, sprječava gradnju cjevovoda polaganjem po dnu Kaspijskog jezera.

No, predsjednik Putin je, nakon već uvelike provedene konsolidacije ruske naftne industrije, među ostalim – kupnjom udjela od Romana Abramovića u Sibneftu i nacionalizacijom Yukosa dotadašnjeg vlasnika Mihaila Hodorkovskog (bilješka 5), odigrao i druge jake poteze kao što je sklapanje ugovora s Njemačkom o gradnji novog baltičkog plinovoda NEGPC (North European Gas Pipeline Co.), kojim će se opskrbljivati: Skandinavija, Njemačka, Belgija, Nizozemska i Britanija i drugog projekta, Blue Stream II (Plavi potok), kojim bi doveli oko 16 milijardi m³/g plina na europsko tržište, preko Turske.

Kao što je rečeno, ruske naftne i plinske tvrtke sada su konsolidirane a neke od njih, kao što su Lukoil i Gazprom, ekspanzivno se šire izvan matičnog prostora. Radi toga valja reći nešto o svakoj od njih.

Prostor željenog širenja je prvenstveno europski kontinent. Širenje se provodi nizom povezanih aktivnosti na gradnji opskrbnih cjevovoda, dakle i naftovoda i plinovoda, sjevernim i južnim bokovima, pa se tako i hrvatsko tržište našlo na južnom pravcu prodora Lukoil, Gazproma i Zarubežnefta. U tom širenju im pomažu i zasebni ugovori koje su sklopili s velikim europskim tvrtkama: E.ON-om, ENI-em i GDF-om.

U novoj konstelaciji euroazijskog trgovanja, manje tvrtke u Europi bi mogle postati objektima s kojima se plaćaju ustupci.

[4] Bilo kako bilo, početkom 2005. Rusi su zatvorili plinovod preko Ukrajine, a kojim se opskrbljuje i Europa. Ukrajinski Predsjednik, Viktor Juščenko, besprimjerni populist, nije vodio računa da je, prema podacima Gazeksporta, svoj „domaći“ plin prodavao Rumunjskoj po 230 US\$/1 000 m³! Krajem 2004., na ponovljenim predsjedničkim izborima u Ukrajini, u previranjima tzv. Narančaste revolucije, pobijedio je prozapadno orijentirani Viktor Juščenko (pobjedivši proruskog Viktora Janukovića). Na kasnijim parlamentarnim izborima pobijedio je Viktor Januković. Na drugom mjestu po rezultatima bila je Julija Timošenko, suradnica Juščenka u Narančastoj revoluciji. (No ona je ustrajala na zahtjevu da se revidiraju govori o plinu s Rusijom i kad to nije postigla, napustila je Parlament). J.Timošenko, plinska princeza, i sam je bila duboko u trgovanju ruskom plinom i na tome se obogatila. U previranjima koja su nastala nakon zatvaranja plinovoda, na sceni se pojavljuje tvrtka RosUkrEnergo (RUE). Semjon Mogiljević vjerojatni je suvlasnik a Gazprom je vlasnik 51% u RUE. On posreduje. Juščenko prihvaća više cijene i spor se završava. Inače, kao vlasnik 49% RUE, spominjao se ukrajinski tajkun Dmitro Firtaš, vjerojatni paravan Mogiljeviću, za kojeg se smatra da je jedan od čelnih ljudi ruskog organiziranog kriminala. J. Timošenko gubi kontrolu u plinskom poslu nakon ulaska na scenu RUE.

[5] U kolovozu 2005. je objavljeno da Gazprom počinje kupovati dionice naftne tvrtke Sibneft (vrijedne 10 milijardi \$), a čiji je vlasnik Roman Abramović, htijuci kupiti 25% kako bi dobili pravo veta na transakciju između Jukosa i Sibnefta.

Naravno, sve su to legalne i legitimne strategije, rekli bi političkim rječnikom. Međutim, potrebno je imati cjelovitu sliku o akterima, da bi se održala vlastita strategija energetske neovisnosti. EU ne pokazuje konzistentnost. A zemlje izvan EU, kao i RH, plutaju između EU i vlastitih improvizacija.

Kad se Europa opire povećanju ruske opskrbe prirodnim plinom, onda nije u pitanju samo strah i obrana od monopola. Postoji i skepsa oko realne mogućnosti daljnjeg rasta dobave iz Rusije. Naime, rusko tržište plina, tako dugo dok se ne provedu energetske reforme u Rusiji i dok su cijene za domaće potrošače niske, uz veliku potrošnju ima i visok rast te potrošnje. Tržište električne energije pokazuje rast po stopi od 4 do 5%, a veliki dio nove proizvodnje električne energije se očekuje iz elektrana pogonjenih plinom.

Istodobno, veliki dio plina dolazi iz visokoiscrpljenih polja u zapadnom Sibiru, koje karakterizira značajan godišnji pad proizvodnje.

Ruske utvrđene rezerve plina od 29 000 milijardi m³ ipak nisu neiscrpne. Struktura proizvodnog portfelja je vrlo važna. Regija sjeverozapadnog Sibira ima gotovo polovinu utvrđenih rezervi, 14 700 milijardi m³, a 20% od toga otpada na rezerve na polju Jamal, predviđenog za početak proizvodnje u 2011. godine, s proizvodnjom od 150 milijardi m³ godišnje. Ta proizvodnja će omogućiti Rusiji oko 2015. godine, ukupnu proizvodnju na razini 600 milijardi m³/g, što je usporedivo s 598 milijardi m³/g proizvodnje u 2005. Svi ostali proizvođači plina daju oko 100 milijardi m³/g, s mogućnošću rasta na 150 milijardi m³/g iza 2010. i do 200 pri kraju narednog desetljeća. Ali to su sve planovi. Navodna državna nakana je da cijene plina dovede u 2010. godini na 100 US\$/1 000 m³ i da ih izjednači s europskim u 2011. godini. Ali te cijene (2007.) su još uvijek samo 50 US\$/1 000 m³! Misli se da je ta cijena niža od proizvodnih troškova. Prema tome, izvozom se pokrivaju gubici u domaćoj prodaji.

Iako su transportni kapaciteti plinovoda državna tajna, misli se da se veliki dio naftnog plina (onog koji se proizvodi uz naftu) spaljuje, zbog uskih grla u plinovodima. Ruski izvori govore o 15 milijardi m³/g. Strane procjene govore o 60 - 80 milijardi m³/g. Kako su tlakovi odvajanja nafte i plina u pravilu znatno niži od tlaka transportnih cjevovoda, značajne količine naftnog plina treba komprimirati na tlak transportnog sustava, a to traži investiranje u kompresorske stanice, što je s jedne strane veliki trošak, a s druge strane s aktualnim domaćim cijenama plina nije isplativ. Valja imati na umu da je ukupni jedinični transportni trošak jednak polovini prodajne cijene zbog velikih udaljenosti.

Prema tome, skepsa oko stvarne mogućnosti rasta ponude plina manje dolazi iz područja rezervi i potencijala, a više iz politike cijena u Rusiji, koja ne osigurava niti interes ulagača, niti mogućnost potrebnih investicijskih ulaganja.

3. RUSKE NAFTNE I PLINSKE TVRTKE

Kad je riječ o podacima o ruskim tvrtkama, nije ih lako prikupiti. Čak i zapadni izvori ne donose sustavne podatke pa čak niti informacije o njima. Radi toga slijedeći prikaz nije posve dosljedan, niti počiva na podacima iste godine.

YUKOS

Jukos je akronim, mora se priznati marketinški vješto sintetiziranih početnih slova imena najvećih polja, odnosno imena tvrtki: **Y**uganskneftegaz i **K**uibyshevnefte **O**rgsintez⁶.

Osnovan je državnom odlukom (Uredba br. 354) od 15.4.1993. Godine 2005./2006. postaje prva privatizirana naftna kompanija u Rusiji.

Na kraju 2002. o Yukosu se pisalo kao novoj i brzorastućoj vertikalno integriranoj naftnoj kompaniji s rezervama u 2001. godini većim od 2 milijarde tona nafte i 250 milijardi m³ plina.

Zalihe su većinom u ležištima u zapadnom Sibiru, a jedno od najvećih polja je bilo Priobskoje. Tada se govorilo o proizvodnji od 70-tak milijuna tona u 2002. godini, s istodobnim rastom od gotovo 20% u istoj godini.

Jukos je raspolagao s 5 rafinerija u kojima se prerađuje 33 milijuna tona (18% ruske prerade), a 51% proizvedene nafte su izvozili u zemlje bivše državne zajednice, zapadnu Europu i Kinu.

Yukos je imao i 1 200 benzinskih postaja. Zapošljavao je preko 100 000 ljudi a dobit je navodno prelazila 700 mil US\$. Bio je uključen i u projekt Družba-Adria. Jukos nije preživio konsolidaciju.

Yukos je do 2004. godine, izbio na vodeće mjesto među ruskim naftnim tvrtkama, da bi zbog neplaćanja obveza državi, oko 3,5 milijardi US\$, i prodaje ključne vrijednosti u portfelju, Yuganskneftegaza, bio praktički uništen.

Preostale proizvodne cjeline, Tomskneft i Samaraneftegaz, proizvodile su 2005. godine manje od 100 000 t/dan, što je trećina od proizvodnje u 2004. godini. Prema neki izvorima, 2005. Yukos je već imao 6 rafinerija s godišnjim kapacitetom prerade od 40 milijuna t/g.

Radi preostalih dugova koji prelaze 20 milijardi US\$, Rosneft, jedan od glavnih vjerovnika, nakon sudskog pravorijeka, najvjerojatniji je preuzimatelj Yukosa (bilješka 6).

U ožujku 2005. je objavljeno da je uhapšen i Oleg Vitke, čelnik zajedničke (Joint Venture) tvrtke MOL/Yukos, "radi prekomjernog crpljenja polja Zapadno Malo Balik".

A sve je počelo 1993., kad je Yukos osnovan. Zbog nagomilanih dugova nastalih neplaćanjem poreza, vlada je odlučila privatizirati tvrtku. Između 1995. i 1996., putem javnih aukcija, Yukos se privatizira.

[6] Nakon državne odluke da se imovina Yukosa, čija je vrijednost oko 22 milijardi \$ a obveze oko 26 milijardi \$, proda, očekivalo se da će veći dio imovine Yukosa kupiti Rosneft i Gazprom te Chevron, Eni i Enel. (Poslovni dnevnik, 21. ožujak 2007., str. 15). No i TNK-BP najavljuje nakanu kupnje Jukosove imovine za 7,5 milijardi \$ (Poslovni dnevnik, 26. ožujak 2007.) To se nije dogodilo.

Godine 1996. je izabrana nova uprava. Mihail Hodorkovsky, do tada predsjednik Nematep banke, koju je privatizirao kažu s kapitalom partijskih fondova, preuzima čelno mjesto u Yukosu.

Tijekom 1996. i 1997. godine Yukos povećava proizvodnju, prema dostupnim informacijama i otplaćuje državi dugove, i do kraja desetljeća izbija među vodeće ruske naftne tvrtke. 2002. Yukos proizvodi 51% nafte u Rusiji.

Godine 2004. će tisak pisati (Dnevnik, 2.8.2004., str. 19) da su od 2000. godine dugovi Yukosa prema državi narasli na 3,4 milijarde US\$. Poslovni dnevnik od 28.03.2007. javlja: „Ruske vlasti stavile na javnu dražbu Yukosovu imovinu“.

Već u travnju 2004. se piše da je M. Hodorkovsky optužen da je s Platonom Lebedevim, predsjednikom Menatep banke i drugima organizirao skupinu „poduzetnika“, s ciljem preuzimanja ruskih tvrtki u procesu privatizacije (tijekom 1994.). Oba dvojica su zatvoreni.

Te 2004. godine, obračun države s Hodorkovskim ušao je u završnu fazu. Teret neplaćenih poreznih dugovanja od 2000. do 2002. godine je bio 18,5 milijardi US\$, čemu je dodano dugovanje za 2003. godinu u iznosu od 5,9 milijardi US\$. Ta dugovanja od 24,4 milijarde US\$ su bila višestruko veća od vrijednosti Yukosa. Krajem iste godine održana je licitacija za prodaju Yugansneftegaza, koji je proizvodio 60% Yukosova nafte, s početnom cijenom od 8,65 milijardi US\$. Iako se ocjenjivalo da vrijedi između 14 i 20 milijardi US\$, to je još uvijek bila manja vrijednost od ukupnih dugova, a cijela atmosfera je bila takva da je izostao interes zapadnih tvrtki za kompaniju, pa je tako Gazprom bio u položaju da preuzme taj portfelj (Vjesnik, 22.11.2004., str. 12).

Početak veljače 2007. objavljeno je da preostali dio Yukosa ide na međunarodni natječaj za prodaju, s procjenom vrijednosti od 22 milijarde US\$, ali s obavezama prema vjerovnicima u iznosu od 26 milijardi US\$. Interes za natječaj u travnju 2007. godine pokazali su: Chevron, ENI, ENEL, od stranih tvrtki, a od ruskih tvrtki Gazprom i Rosneft. Istodobno je podignuta nova optužnica protiv M. Hodorkovskog za pronevjeru 32 milijarde US\$, učinjenu u razdoblju 1998. – 2003. godine. Poslovni dnevnik je 5.04.2007., na str. 24, objavio da je ENI-Neftegaz kupio imovinu Yukosa za 4,3 milijarde.

LUKOIL

Lukoil je izbio na prvo mjesto među ruskim naftnim kompanijama nakon što je Yukos bio prisiljen prodati Yuganskneftegaz. S proizvodnjom od 82 - 86 milijuna tona u 2004. godini, različiti izvori navode različite podatke, Lukoil je najveći proizvođač nafte u Rusiji. Neki

izvori navode podatak o izuzetno konkurentnim troškovima pridobivanja (lifting cost) (bilješka 7), od 2,6 \$/bbl, što implicira i konkurentne troškove proizvodnje. Dakle, značajne zalihe nafte i plina koje se ocjenjuju na 20 milijardi boe, od čega 15,97 milijardi barela nafte, Lukoilu osiguravaju drugo mjesto na svijetu, odmah iza Exxon Mobila. K tome, zadnjih godina ima značajan rast proizvodnje. U odnosu na ukupnu rusku proizvodnju nafte, Lukoil ima udjel od 19% proizvodnje i 18% ukupne prerade. Ima četiri rafinerije u Permu, Volgogradu, Nižnjem Novgorodu i Uhti, s ukupnim kapacitetom od oko 40 mil. tona/g, te još 14 mil. tona prerade u rafinerijama u Bugarskoj, Rumunjskoj i Ukrajini.

Rezerve i proizvodnja su disperzirane od Sibira, europskog dijela Rusije, Timan-Pečore do Kaspijske regije. Izvan Rusije Lukoil ima ili očekuje proizvodnju u Kazahstanu (Karačaganak, Kumkol, Tengiz), Azerbejdžanu (Šah-Deniz), Egiptu, Iranu i Kolumbiji.¹

Prihodi Lukoila u 2006. godini bilježe snažan rast, te ih u odnosu na 2005., uspoređujući devet mjeseci, povećavaju preko 27% (51,803 milijardi US\$ u odnosu na 40,574!). U 2007. Lukoil je imao dobit od 9 milijardi US\$.

Na čelu Lukoila je već petnaest godina Vagit Alekperov, karijerni naftni inženjer, koji je i stvorio Lukoil. Danas je jedan od najbogatijih Rusa, „težak“ oko 18 milijardi dolara.

Lukoil je nastao 1991. od tri tada postojeće kompanije: Langepasneftegaz, Urajneftegaz i Kogaljmneftegaz, čija su početna slova u imenu **Lukoil**. U svojstvu predsjednika Lukoila, u doba B. Jeljcina, stekao je vlasničke dionice.

Lukoil se nije širio samo u Europi, gdje ima rafinerije u Bugarskoj i Rumunjskoj. U 2007. jedan od čelnika Lukoila obavještava o strateškom cilju izbijanja na drugo mjesto, iza Gazproma, u proizvodnji prirodnog plina, s 70 milijardi m³ u 2016. (INA, Informacije br. 17-4-07/25.4.2007.).

S obzirom na poznatu strategiju globaliziranja (bilješka 8), posebno Lukoila i Gazproma, što je u korelaciji s državnom strategijom, te uz stvarni potencijal u rezervama i proizvodnji, njihovo širenje u svijetu se uvelike provodi. Početkom 2007. Lukoil je posjedovao mrežu od 5 400 benzinskih postaja u dvanaest zemalja. Noviji podaci kažu da Lukoil ima oko 5 800 benzinskih postaja u 19 zemalja. Vrijednost Lukoila se procjenjuje na preko 80 milijardi \$ (Energy in East Europe, issue 100, Oct. 27th 2006), težeći udvostručenju (150 - 200 milijardi US\$) do 2016. godine.

Aktivan je i u regiji Balkana. Kupio je Beopetrol sa 170 benzinskih postaja, (170 benzinskih postaja u Srbiji ranije je oduzeto Inino vlasništvo) (bilješka 9),

[7] Pridobivanje je pojam koji u naftnoj industriji karakterizira proces dotoka nafte na dno bušotine i podizanje do ušća bušotine, pa je najbliži engleski izraz lifting, u doslovnom smislu podizanje.

[8] Tako je 21.1.2007. je obznanjeno da je Lukoil kupio 156 benzinskih postaja u Belgiji od tvrtke Conoco Philips, kojima dobiva 10% udjela na belgijskom tržištu derivata. Istodobno najavljuje preuzimanje dodatnih 383 postaje u pet europskih zemalja: Finskoj, Češkoj, Slovačkoj, Poljskoj i Mađarskoj. Računaju na dodatni plasman derivata od 1,4 milijuna tona godišnje.

pregovarao je s Petrolom – Ljubljana o udjelu od 49% dionica, ali bez uspjeha. U travnju 2008. u Hrvatskoj je kupio malu privatnu maloprodajnu mrežu od 8 benzinskih postaja i skladišnim prostorom. U SAD ima preko 2 000 benzinskih postaja!

Ulaskom na tržište Srbije i Hrvatske, Lukoil se uklinjava u interesna tržišta srednjoeuropskih tvrtki (INA, MOL, OMV) i stekao, vojnim rječnikom, mostobran za penetraciju na ostala tržišta u regiji jugoistočne Europe, uključivo i Grčku, gdje ima strateškog partnera tvrtkuk Lastis, ali i tržište Italije.

Ta tvrtka je najavila namjeru otvaranja 1 250 benzinskih postaja u regiji (D. Klobučar; Lukoil s Petrolom kreće u napade na MOL, Poslovni dnevnik, 30. kolovoza 2007., str. 8).

Lukoil ima stabilan godišnji rast proizvodnje koji ga je doveo na prvo mjesto:

2002.	78,2 mil t
2003.	81,5 mil t
2004.	86,3 mil t
2005.	90,2 mil t

Trošak otkrivanja rezervi nafte, od 2,6 US\$ po toni, mu je vrlo konkurentan. Troškovi proizvodnje, prema nekim izvorima, u 2005. su bili 2,66 a u 2006. 3,01 US\$/bbl. Ako je tako, konkurenti su i Saudijskoj Arabiji.

Ekspanzija Lukoila prema globalnom tržištu u 2006. godini je nalikovala valu spajanja i preuzimanja zapadnih naftnih tvrtki u razdoblju od 1998. do 2000. godine.

U 2006. je Lukoil kupio od ConocoPhilipsa 156 benzinskih postaja u Belgiji, pokrivajući 10% belgijskog tržišta (Poslovni dnevnik od 25.1.2007., Patrik Brčić: Lukoil kupnjom benzinskih crpki u Belgiji postao brend, str. 14). Isti izvor navodi dogovor između dva strateška partnera da će u narednom razdoblju Lukoil preuzeti daljnjih 383 benzinskih postaja u Finskoj, Češkoj, Slovačkoj, Poljskoj i Mađarskoj.

Spremni su uložiti daljnjih 100 milijardi US\$ do 2016. za profilaciju među 10 vodećih svjetskih kompanija!

Uz te aktivnosti, Lukoil pokazuje interes za aktivnosti preuzimanja i na manjim tržištima (bilješka 10). Sredinom rujna 2007. objavljeno je da Lukoil iskazuje interes za preuzimanje srednjoeuropskih naftnih tvrtki: OMV-a, MOL-a i PKN-Orlena (Poslovni dnevnik, 14./15. rujna 2007., str. 28). Odmah su uslijedile reakcije iz sve tri tvrtke, odbijajući takvu mogućnost, imajući za to i podršku svojih vlada. Prikazani odnosi tržišnih vrijednosti spominjanih tvrtki na slici 5, sačinjeni na osnovi nekoliko mjeseci starih procjena, ukazuju da Lukoil s vrijednošću od 46,4 milijardi € znatno prelazi ukupnu tržišnu vrijednost ostalih četiriju koja iznosi

34,8 milijardi €. To ukazuje na ozbiljne mogućnosti pojedinačnih preuzimanja.

Prema nekim izvorima, oko jedne četvrtine dionica posjeduju Vagit Alekperov i Leonid Fedun, oko 20% ConocoPhilps, a ostatak je na otvorenom tržištu. Od 1993. udio države je pao na nulu.

ROSNEFT

Nakon što je Rosneft kupio djelove Yukosa za 22 milijardi US\$, može se zaključiti da ruska centralna politika ima velika očekivanja. Rosneft bi do 2012. trebao dostići proizvodnju od 140 milijuna tona. Ali već je ostvario impresivan rast proizvodnje u posljednjih četiri godine; od nepunih 22 mil tona u 2003. na 103 milijuna tona u 2007. godini.

Tablica 12. Proizvodnja i prihodi Rosnefta, ostvarena i planirana

Godina	Proizvodnja milijuna t/g	Prihod (milijardi US\$)/g
2006.	80	2,7
2007.	103	16,1
2012.	140	23,5

Rosneft je imao prihode u prvom kvartalu 2008. godine 16,37 milijardi US\$, a profit 2,56 milijardi US\$. Neto dobit, u usporedbi s razdobljem u godini ranije, povećana je za 7 puta. Druga po veličini ruska tvrtka Lukoil je u istom razdoblju imala prihoda 25,8 milijardi US\$, uz dobit od 3,16 milijardi US\$ (Poslovni dnevnik, 10. lipanj 2008., str. 9).

Lukoil ima nešto slabije rezultate od očekivanja, dok je Rosneft, unatoč visokoj zaduženosti nakon kupovanja Yukosovog portfelja imao izvršne poslovne rezultate.

Uz 40% povećanja proizvodnje do 2012., Sergej Bogdančikov, izvršni direktor, najavio je 40%-tno smanjenje duga sa sadašnjih 25 milijardi US\$, te udevetrostručenje rafinerijskih kapaciteta (prema Poslovnom dnevniku od 4.9.2007., str. 15, M. Dobrošin: Rosneft do 2012. vodeća svjetska naftna kompanija). Kupnjom rafinerija Yukosa, već su učetverostručeni kapaciteti. Do 2015. bi preradbeni kapaciteti trebali doseći 90 - 95 milijuna t/g.

TNK - BP

TNK-BP, jedno vrijeme po veličini druga ruska naftna tvrtka, nastala je 2003. spajanjem ruske tvrtke Sidanco s proizvodnim portfeljem koji je BP imao u Rusiji u zapadnom i istočnom Sibiru, području Volge i Urala. BP ima 50% dionica u zajedničkoj tvrtci TNK-BP, a ostatak su ruski investitori (bilješka 11). TNK-BP su u 2005. držali oko 50% dionica u tvrtki Slavneft.

[9] Imovina INE u Srbiji – 170 benzinskih postaja, 18 skladišta, 11 objekata, uz raskošni poslovni prostor u središtu Beograda od 1273 četvorna metra i vozni park – nasilno je otuđena početkom rata. INA je tužila Trgovinskom sudu u Beogradu tri ustanove: Agenciju za privatizaciju Republike Srbije, Akcijski fond Republike Srbije i europsku ispostavu naftne kompanije Lukoil Europe B.V. sa sjedištem u Amsterdamu. Putem svoga beogradskog pravnog zastupnika, INA traži odštetu od 117 milijun eura, uz proglašavanje ništavnim ugovora o kupoprodaji društvenog kapitala srpske industrije Beopetrol ruskome Lukoilu, potpisanog 26. rujna 2003. Unatoč osporavanjima iz Zagreba, Agencija je nakon otvaranja otmotnica s ponudama 25. kolovoza 2003. objelodanila da je Beopetrol prešao u većinsko vlasništvo Lukoila. Tom prigodom je rečeno da su Rusi podastri više novca od ijednog suparnika u nadmetanju, mađarskog MOL-a. Pouzdano se saznalo da je Lukoil uplatio srpskoj vladi 117 milijun eura.

[10] Tisak je početkom 2007. prenio informaciju o interesu Lukoila za kupovinu Tifona, malog lanca dobro uređenih benzinskih postaja i potrebne infrastrukture, ali ga je pretekao MOL. 2007 pokušao je kupiti i Montenegrobonus u natjecanju s INOM, MOL-om i Petrolom (Ljubljana). Pobjedio je Petrol.

TNK-BP ima preko 2 000 benzinskih postaja u centralnoj Rusiji i Ukrajini, uz veliku zastupljenost u Moskvi. U Rusiji i Dalekom istoku (Sahalin) imaju oko 100 000 uposlenih.

U 2004. su imali proizvodnju 72 milijuna t, s rastom od 13% (!) u odnosu na prethodnu godinu.

Na kraju 2004., konzultantska tvrtka De Golyer & Mc Naughton je procijenila rezerve TNK-BP na 8 - 9 milijardi boe², što je do četiri puta manje od drugih izvora podataka. Dio razlike mogao je doći iz činjenice da nisu pribrojene rezerve Slavnefta u kojim TNK-BP imaju 50% vlasništva.

Poslovni dnevnik (25./26. travnja 2008., str. 9) donosi informaciju da Gazprom, poduprt državnim vrhom, nudi otkup dionica od ruskih milijardera te 1% od BP. (U toj informaciji se kaže da je tržišna vrijednost TNK-BP 30,6 milijardi US\$, a Gazproma 318,8 milijardi US\$!)

Hoće li uspjeti u potiskivanju BP? I hoće li se pretvoriti u istiskivanje?

Sukob u upravi TNK-BP (Poslovni dnevnik od 4. lipnja 2008., str. 8) izbio je oko strateškog usmjerenja. Ruski dio menadžmenta želi usmjerenje poslovanja na međunarodno tržište, a britanski na istraživanje i proizvodnju u Rusiji. Uobičajeni su rezultat ostavke i promjene. Ipak, nije posve jasno što su uzroci a što povodi. Pogotovo ima li se na umu namjera promjene vlasničkih odnosa i višegodišnji trend potiskivanja stranih investitora.

SURGUTNEFTEGAZ

U 2004. Surgutneftegaz je proizveo 59,4 milijuna t nafte, s rastom od 10% u odnosu na 2003. godinu. Uz naftu, proizveo je 15 milijarde m³ plina. Po toj proizvodnji plina, prva je tvrtka među najvećima u Rusiji.¹ Sa svojom proizvodnjom, prema nekim izvorima, 2004. je deseti u svijetu, a drugi u Rusiji (prva je bila TNK-BP s 50% Slavnefta). Naftu i plin proizvodi na 38 polja u zapadnom Sibiru.

U 2000. godini je prema De Golyer & Mc Naughtonovoj procjeni Surgutneftegaz imao utvrđene rezerve nafte od 18,3 milijardi barela ili 2,5 milijarde t ekvivalentne nafte.

Većinski vlasnik je vjerojatno menadžment, uključivo s Vladimirom Bogdanovom kao predsjednikom. S 20% dionica se trguje na ruskim burzama.

Imaju samo jednu rafineriju blizu Sankt Peterburga (Kirishi), s relativno malim kapacitetom.

SIBNEFT

U razdoblju od 2000. do 2004. godine, Sibneft je imao najbrži rast proizvodnje među ruskim tvrtkama. U tom vremenu mu je proizvodnja porasla s 20 milijuna t na 34 milijuna t. Prosječni godišnji rast od 2001. do 2005. godine bio je 19,2%.

Rafinerija u Omsku, kapaciteta prerade 19,5 milijuna t/g u vlasništvu Sibnefta, jedna je od najmodernijih u Rusiji.

Još u 2005. (bilješka 12) se vjerovalo da je većinski vlasnik Sibnefta Roman Abramović (bilješka 13) sa 72% dionica.

Utvrđene zalihe prema Society of Petroleum Engineers (SPE), ocjenjene su velikima, i to čak 4,65 milijardi bbl, tj. oko 600 milijuna t, što ih svrstava među 20 najvećih u svijetu. Veliki dio rezervi je u zapadnom Sibiru, gdje su u 2005. godini proizveli 65,7% nafte. Sibneft ima 50% dionica u Slavneftu, dok drugu polovicu, kako je rečeno, drži TNK-BP. Krajem 2005. većinski vlasnik Sibnefta Roman Abramović popustio je političkim pritiscima i prodao 72% vlasničkog udjela Gazpromu za 13 milijarde US\$.

TATNEFT

Tatneft je u 2004. imao proizvodnju od 24,6 milijuna t nafte.

Po SPE metodologiji, dokazane rezerve su bile 5,96 milijarde bbl, ili oko 770 milijuna t. Prema izvoru E. Bogunov¹, njihove rezerve nafte, odnosno nafta, ima nižu kvalitetu.

25% dionica Tatnefta je u prodaji na burzama, a ostatak posjeduju članovi uprave i Vlada Republike Tatarstana. Dionice koje kotiraju na burzama (Dieseldorf, Frankfurt, Stuttgart i Berlin), 2004. godine su imale 60% porasta vrijednosti!

BASHNEFT

Bashneft je razradio preko 160 polja u ruskim republikama Bashkortostanu i Tatarstanu te u regiji Orenburga. Njihova je proizvodnja karakterizirana visokom zavodnjenošću (udio vode u nafti) i visokim sadržajem sumpora. U 2004. je proizvela 12,1 milijuna t nafte. Dokazane rezerve su 381 milijuna t.

RUSNEFT

Rusneft je osnovan 2003. i odmah se uvrstio u brzorastuće ruske naftne tvrtke. Različiti izvori o njegov materijalnoj osnovi rasta daju različite podatke. Neki daju podatak o 630 milijuna t rezervi nafte. To je potencijal za veliku godišnju proizvodnju. Ovisno o poslovnoj politici, moguća proizvodnja je od realnih 30 milijuna t/g do 50,0 milijuna t/g. Neki podaci o proizvodnji govore o 6 milijuna t/g, a drugi o 1,5 milijuna t/g (300 000 bbl/d ili približno 40 000 t/d). Treći podaci, npr. Citirani Poslovni dnevnik, govori o 17 milijuna t/g proizvodnje. Rusneft, prema istom izvoru, ima 3 rafinerije, 300 benzinskih postaja, 20 000 uposlenih.

Vlasnik Rusnefta je kontroverzni Mihail Gutserijev. On je 2005., uz pomoć države preuzeo dio imovine

[11] Investitori su: Alfa Group, Access Industries i Renova (AAR).

[12] U rujnu 2005. je objavljeno da R.Abramović prodaje svoj udio (72%) u Sibneftu Gazeksportu. Međutim, budući je R. Abramović 2003. prodao Yukosu 20% Sibnefta za 3 milijardi \$, a Hodorkovski je u tom vremenu uhapšen i transakcija nije poništena, ostaje nejasno što je s tih 20%.

[13] Roman Abramović, rođen 1966, diplomirao je naftno rudarstvo, radio je razne poslove i na kraju ušao u trgovanje naftom, kupujući rusku naftu i izvozeći ju na svjetsko tržište. Kada je Jeljcin ušao u nove predsjedničke izbore 1996., u opasnosti da izgubi trku za izbore zatražio je pomoć od Berezovskog, koji je posjedovao neke novine i televiziju, a ovaj mu je predstavio i Abramovića te su mu zajednički pomogli, materijalno i propagandno. Za zahvalnost omogućeno je da Berezovski i Abramović kupe Sibneft za 100 milijuna US\$ (!). Vrijednost je bila jedna desetina stvarne. Nakon pobjede V.Putina na izborima 2000., Abramović se povukao u inozemstvo a Berezovski završio u zatvoru.

posrnulog Yukosa, uključivo i 50% vlasništva naftnog polja zapadnog Malobabskoe. Drugih 50% je kupio MOL.

M. Gutserijev je osumnjičen za utaju poreza i ilegalnu prodaju nafte u kojoj je zaradio, između 2003. i 2005., oko 290 milijuna US\$. Prije formiranja Rusnefta, Gutserijev je do 2000. bio na čelu Slavnefta! On je, zapravo, tada maknut. Bio je to rezultat borbe za Slavneft.

O pojavi i pojavnosti M. Gutserjeva, autori T. Dragičević, S. Kolundžić i M. Proštenik, u poglavlju knjige „Doba promjena u energetici, lice i naličje privatizacije INE“ na str. 188 pišu: „Tko je u pozadini kupca bijelih noći? Prema mnogim indicijama to je bio Mihail Gutserjev iz Rusnefta.

INA je krajem devedesetih godina kupila naftna polja u zapadnom Sibiru pod nazivom Bijele noći. Obavljeni su opsežni razradni radovi i polja su stavljena u proizvodnju. Godine 2000. INA je bila suočena s problemima transporta proizvedene nafte i ubrzo nakon toga bila je prisiljena prodati tu imovinu. Rusneft se pojavio kao potencijalni kupac, kao i TNK-BP. Na kraju, Bijele noći je formalno kupila kompanija PBS. Prema raznim izvorima, stvarni kupac bio je M. Gutserijev.

Međutim u srpnju 2007. M. Gutserijev je morao napustiti Russneft nakon što su godinu dana trajala napadi na njega i tvrtku. Ta epizoda podsjeća na napade iz državnog vrha na bivšeg vlasnika Yukosa, M. Hodorkovskog. Russneft je nakon odlaska Gutserijeva preuzeo Oleg Deripaska i njegov holding Basic Element, u kojem je najveća kompanija za proizvodnju aluminijske, Rusal.

NOVATEK

To je najveća nezavisna tvrtka u Rusiji u proizvodnji plina. Ima rezerve plina 1 680 milijardi m³ i 252 milijuna tona nafte. U 2004. je proizvedeno 25 milijardi m³ plina, u 2006. 28,7 milijardi, a 2007. oko 30 milijardi m³.

Glavni dioničari, JSC „Levit“ s 46,6% i SWGI Growth s 40,6%, zajedno s predsjednikom Novateka Leonidom Mikhelsonom i viceguvernerom Jamalsko-Nenetske Autonomne Pokrajine Iosifom Levinzonom, imaju cjelokupno vlasništvo. Dvadeset posto dionica kapitala kotira na Londonskoj burzi (LSE). Jamalska pokrajina ima 90% proizvodnje Rusije. To je gotovo 1/3 svjetske proizvodnje.

Uz produljenje dugoročnog ugovora o opskrbi plinom iz Rusije, talijanski ENI je, navodno dobio i pravo kupnje 20% dionica Novateka.

TRANSNEFT

Transneft, u 100%-tnom državnom vlasništvu, operator je transporta nafte i naftnih proizvoda. Posjeduje 48 708

km naftovoda i transportira 93% nafte koju proizvode ruske tvrtke. Smatra se da koristi svoj monopolni položaj i traži velike transportne tarife, veće od troškova pridobivanja (lifting cost).

Transneft pokazuje namjeru širenja izvan zemalja ZND-a (bilješka 14). Tako je u vrijeme rusko-bjeloruskih prijepora (2006./2007.) jedan od ruskih zahtjeva bio i ulazak Transnefta u vlasničku strukturu transportnih kapaciteta u Bjelorusiji.

Tijekom 2007. bilo je špekulacija o objedinjavanju Transnefta s drugim ruskim transporterom Transneftproduktom.

ZARUBEŽNEFT

Zarubežneft je manje poznata, iako jedna od najstarijih ruskih naftno-plinskih kompanija, orijentirana na poslovne operacije i proizvodnju nafte izvan granica Rusije, kako joj ime govori. Ostala je u potpunom državnom vlasništvu, a ukazom V. Putina, od 3. siječnja 2004. godine, postaje dioničkim društvom. Od osnutka kompanija ima zadatak osigurati ruske nacionalne interese na svjetskom energetskom tržištu, participiranjem u inozemnim naftnim i plinskim projektima ekonomski zanimljivim Federaciji. Kompanija je akumulirala zavidno iskustvo još u doba SSSR-a, poslujući diljem svijeta; od Alžira, Vijetnama, Indije, Kube, pa do Irana i Iraka. Zarubežneft je u mnogim zemljama postavljao temelje naftne industrije.

U posljednjih pet godina ruskom proračunu godišnje donosi oko 500 milijuna US\$. Na internetskim stranicama kompanije istaknuti su ciljevi poput širenja na nova područja, razvoj poslovanja na svjetskom naftnom tržištu te priprema novih projekata zanimljivih iz perspektive ulagača. Iako prvenstveno osnovana za poslovanje po svijetu (bilješka 15), kompanija posljednjih nekoliko godina posluje uspješno i u Rusiji.

U 2006. godini glavni direktor Zarubežnefta, Nikolaj Tokarev i premijer Republike Srpske Milorad Dodik potpisali su ugovor za kupnju većinskog vlasništva rafinerije Bosanski Brod i Rafinerije ulja u Modriči. Prema pisanju Poslovnog dnevnika Zarubežneft je za te poslovne udjele platio 121 278 846 € (bilješka 16). Odmah su uslijedili radovi na modernizaciji postrojenja rafinerije i obnovljeni pogoni započeli su sa radom u drugoj polovini 2008. Obzirom na geografsku poziciju rafinerije, oni su ozbiljna konkurencija INI. I ne samo INI.

GAZPROM

U redoslijedu pisanja o ruskim kompanijama, Gazprom nije došao na ovo mjesto redoslijedom važnosti, već radi drugačijeg profila, odnosno poslovne aktivnosti. To je,

[14] Transneft je npr. izrazio interes za kupnju udjela od AMGA-e, inače partnera s Thuegom, 34%, u riječkom distribucijskom poduzeću Energo. Predmet interesa je koncesijsko pravo AMGA-e za razvoj distribucije u Kraljevici, Kostreni i Čavlima. Očekivana vrijednost je sastavljena od 6 milijuna € ulaganja, uvećana za dugovanja u iznosu od 7 milijuna €.

[15] Njegova tvrtka kćer NaftegasinCor jedno je od brojnih poduzeća u vlasništvu Zarubežnefta, a pojavljuje se kao kupac bosanskobrodске rafinerije. Rafinerije ulja Modriča i maloprodajnog lanca benzinskih postaja u Republici Srpskoj (Petrol). Rekonstrukcija rafinerija bi trebala biti završena do 2010., uz ulaganja 979 milijuna €, a od toga 422 milijuna već u 2007. (Privredni vjesnik, 12.3.2007., str. 25). Međutim, cijela ta akvizicija počiva na uvjetu da novi vlasnik inzistira na suglasnosti o proizvodnji goriva s višim postotkom sumpora od usvojenih normi u BiH, za naredne tri godine. Da li je taj zahtjev prihvaćen, taško se može znati.

Naravno da na relativno malom tržištu, uz veliki kapacitet rafinerije i nakon otvaranja energetskog tržišta, u uvjetima žestoke konkurencije, ruski investitor želi zaštititi svoj interes. Ali samo svoj.

prvenstveno plinska tvrtka. Najveća plinska tvrtka u svijetu.

U 2004. Gazprom je proizveo 545 milijardi m³ plina i 12 milijuna tona plinskog kondenzata. S tržišnom kapitalizacijom od 225 milijardi US\$, Gazprom je u 2007. godini treća najveća energetska kompanija u svijetu. U jeseni 2007. godine Gazprom je kupio 72,6 udjela u naftnoj tvrtki Sibneft, za 13 milijardi US\$. Uz udjel od 3% koji je već posjedovao, Gazpromov udio na ruskom tržištu je porastao na više od deset posto.

- Ta tvrtka opskrbljuje Europu s 25% njenih potreba u potrošnji prirodnog plina.
- Posjeduje 60% rezervi plina u Rusiji.
- Prema nezavisnim konzultantima, De Golyer & Mc Naughton, utvrđene rezerve na kraju 2002. godine iznosile su 16 800 milijardi m³ plina i oko 374,9 milijuna tona plinskog kondenzata te 7,7 milijuna tona nafte.
- Gazprom je stvorio Mihail Gorbačov, ali ga Putin koristi na nov način (bilješka 17).
- Predsjednik N.O. je Dimitrij Medvedev (bilješka 18) (rođen 1965.), potpredsjednik Vlade, a u međuvremenu postaje Predsjednikom Rusije.
- U vrijeme Jeljcinovog privatizacijskog grabeža, i u Gazpromu je država procesom vaučerizacije izgubila većinu vlasničkog udjela, ali je zadržala snažan utjecaj kroz upravljačke strukture.

Ruski plin ima udio u opskrbi Europe od oko 25%, ali i udio u uvoznom plinu od oko 50%.

Prema kretanjima u osamdesetim godinama, Gazpromu nisu cvale ruže. Proizvodni portfelj sastojao se od tri velika polja (Urengoj, Yamburg i Medvyezhe) te dvadesetak manjih. Uz to su bili opterećeni silnim troškovima. (Jonathan Stern: The changing face of Gazprom, IGU, Fundamental of World Gas Industry, 2006., str. 35-39).

Uz to su imali stari transportni sustav, za čiju modernizaciju su trebala značajna ulaganja.

Proizvodnja iz svih triju spomenutih velikih polja imala je silazni trend. Novo gigantsko polje Zapolarnoje ulazi u proizvodnju 2001., a već 2004. daje 100 milijardi m³/g. Međutim, starost proizvodnog portfelja ukazuje da bi Gazprom do 2020. morao naći zamjenske rezerve za proizvodnju od 200 milijardi m³/g!

Spomenuti autor, direktor Oxfordskog Instituta za energetske studije, upozorava da poslovne zadatke Gazpromu otežava politika cijena prirodnog plina u Rusiji; 40 US\$/1 000 m³ u 2005. i očekivano 60 US\$/1 000 m³ u 2010. godini.

Gazprom ima dugoročne ugovore o uvozu plina do 2010. godine iz zemalja Kaspijske regije: Kazahstana, Turkmenistana i Uzbekistana, za oko 100 milijardi m³ po jednako niskim cijenama.

S druge strane, djelatna provedba globalizacije Gazproma utjelovljena u odluci da proizvodnju iz Sahalina II, transportiranu u ukapljenom stanju, prodaje u Japanu, Južnoj Koreji i Meksiku, te u

[16] Prema pisanju Poslovnog dnevnika od 8.2.2007. (autor D. Klobučar), Zarabužneft kupuje:

- 80 posto dionica Rafinerije nafte Bosanski Brod za 42 milijuna eura
- 75,6 posto dionica Rafinerije ulja Modriča za 67 milijuna eura
- 80 posto dionica Petrola iz Banje Luke za 10 milijuna eura.
- Ukupna prodaja državnog kapitala u rafinerijama nafte i ulja i Petrolu iznosila bi 121,2 milijuna eura.
- Zarubežneft će izgraditi u ratu uništenu željezničku prugu što će stajati 59 milijuna eura. Prugu će potom bez naknade prepustiti Republici Srpskoj, odnosno, BiH.

Proizvodni planovi:

- Prema protokolu Zarubežneft se obavezao preradu sirove nafte u Rafineriji Brod podići na 4,2 milijuna tona godišnje
- Godišnje bi se u Rafineriji ulja u Modriči prerađivalo 130 000 tona ulja i maziva
- Petrol bi dobio derivata za daljnji plasman od minimalno 2 500 tona godišnje.

Zarubežneft je vrhunski graditelj rafinerija:

- Tvrtka Zarubežneft, kako joj i ime kaže (nafta u inozemstvu, izvan granica), od samog osnutka diljem svijeta gradi rafinerije u kojima potom vrši i stručni inženjering, odnosno održavanje postrojenja.
- Za razliku od mnogih drugih ruskih tvrtki, Zarubežneft nije osnovan raspadom SSSR-a, njegova povijest seže u početke hladnog rata, kada je postojao kao Institut za rafinerijski inženjering.
- Po ekonomskim parametrima ta je tvrtka danas vodeća naftno-plinska kompanija u Rusiji, s primatom u razvoju i gradnji složenih naftnih i plinskih postrojenja diljem svijeta. Zarubežneft posjeduje veliku rafineriju u Vijetnamu, još nekoliko u obliku zajedničkih poslova s ostalim svjetskim kompanijama. U budžet Ruske federacije godišnje ulijeva 500 milijuna dolara.

Brodská rafinerija brzo može dostići EU-standarde. Rafinerija u Bosanskom Brodu je posljednja modernizirana u SFRJ i prije rata je proizvodila najkvalitetnije gorivo u državi. Bitumen koji se proizvodio u Brodu izvožen je na najzahtjevnija europska tržišta. No u gorivu ima višak sumpora što ne odgovara današnjim propisima EU, a koje ne zadovoljavaju ni druge rafinerije iz kojih gorivo dolazi u BiH. Rafinerija ima dvije linije kapaciteta oko 4,5 milijuna tona. Veća linija od oko tri milijuna tona je novijeg datuma i završena je neposredno prije početka rata. To je najsuvremenija linija u okruženju u koju je instalirana oprema francuskog proizvođača Tehnip. Prema procjenama stručnjaka, Rafineriji su potrebna mala ulaganja da prijeđe na euro standarde. Najveća prednost rafinerije je postojanje Izomax postrojenja koje nema ni jedna rafinerija u okruženju, a posjeduje ih i malo koja u Europi. U tim postrojenjima bi se proizvodio eurodizel po najvišim europskim standardima, a što je još bitnije osnova za bazna ulja i hidrokrekirana ulja, što će rafineriji ulja u Modriči koja i danas solidno posluje, podići proizvodnju za otprilike tri puta.

[17] Za čelnika Gazproma Gorbačov je postavio Viktora Černomirdina, dotadašnjeg sovjetskog ministra za prirodni plin.

[18] Kažu da Medvedev, osim što je niži od Putina, nalikuje mu po kretanjima, govoru i gestikulaciji. Pravnik po obrazovanju, radio je u uredu gradonačelnika Sankt Peterburga, a doveo ga je Putin u vrijeme kad je i sam radio u gradskoj upravi. Kasnije, postavši Predsjednikom Rusije, Putin povlači Medvedeva u Kremelj za voditelja administracije, a 2000. je imenovan Predsjednikom uprave Gazproma. Danas, nakon sedam godina, osnaženi Gazprom je izbio među najveće svjetske plinske i naftne tvrtke. I sada, na kraju 2007., Putin ga predlaže za izbore za svog nasljednika. U 2008. on to i postaje.

narednom desetljeću po dovršenju Štokman projekta tu proizvodnju prodaje u SAD, uz ekspanziju kopnenih plinovoda prema Europi i Aziji, vrlo je zahtjevna strategija.

Restrukturiranje tržišta Rusije je usporeno pa je usporeno i (troškovno) restrukturiranje Gazproma. S domaćim udjelom tržišta, nepovoljnog po strukturi i cijenama, dovodi do preispitivanja vjerodostojnosti mogućnosti njegove opskrbe!

Rusija i dalje odbija potpisati Europsku energetska povelju (iz 1998.) i protivi se stranom pristupu svojim naftnim i plinskim poljima. Krajem 2006. godine lideri Europske unije održali su sastanak s V. Putinom na temu energetske suradnje. Odjek tog neuspješnog sastanka iščitava se iz izjave Ministra Lavrova. U svojoj izjavi on je rekao da se Moskva i dalje protivi pritisku EU da se stranim investitorima omogućiti širi pristup izvorima nafte i plina Rusiji i njenim izvoznim cjevovodima. Dodao je da Rusija poštuje principe tog međunarodnog energetskeg sporazuma, ali se i dalje protivi nekim od njegovih ključnih stavova.

Vode EU pokušali su uvjeriti Rusiju da ratificira Energetska povelju koja, između ostalog, regulira tranzit i ulaganja u energetske sektor. Liberaliziran pristup velikim naftnim i nezavisnim kompanijama omogućilo bi tržišno takmičenje. Ali, bivši ruski predsjednik Vladimir Putin i drugi zvaničnici kažu da Moskva neće ratificirati povelju u njenoj sadašnjoj formi, jer smatraju da Povelja stavlja Rusiju u diskriminirajući položaj. Predsjednik Putin je naročito naglasio svoju zabrinutost činjenicom da Energetska povelja ne regulira pristup tranzitnim plinovodima i naftovodima u drugim zemljama gdje bi Rusija htjela ulagati.

I zaista je vrijeme da Brisel shvati da suradnju s Rusijom mora graditi na novim osnovama u odnosu na one od prije dvadesetak godina.

Nedavno je objavljena informacija o namjeri Gazpoma da će u Sankt Petersburgu izgraditi novu poslovnu zgradu i preseliti sjedište tvrtke iz Moskve. Odabrano je idejno arhitektonsko rješenje novog poslovnog tornja koje je zaista impresivno. Nova zgrada u obliku spiralnog tornja uzdizala bi se u nebo visinom od preko 300 m, kao simbol rastuće moći ove kompanije.

Da li bi se Uprava tvrtke stvarno preselila iz Moskve?

Predsjednik Odbora direktora Gazpoma od 2000. je Dmitrij Medvedev (od svibnja 2008. Predsjednik Ruske Federacije).

Gazprom eksploatira tri velika proizvodnja polja: Urengoy, Yamburg i Medvyezhe, koja će iza 2020. biti iscrpljena, pa već sada treba tražiti nadomjesna nova polja s preko 200 milijardi m³ njihove godišnje proizvodnje. Jedno od polja koje će preuzeti teret zamjene je Yamal. U Yamal treba uložiti 20 - 25 milijardi US\$, a očekuje se proizvodnja od oko 100 - 200 milijardi m³, ali tek u 2014.

U međuvremenu će se razraditi neka druga plinska odobalna polja u zaljevima Ob i Taz. Do njih postoje transportni plinovodi, a očekivana proizvodnja je oko 80

milijardi m³/g. (Jonatan Stern: „The changing face of Gazprom, WGC News, 6. June 2006, str. 8).

Veliki nalazi na otoku Sahalin, (Sahalin 1 i 2) i ta polja su u razradi. Prvi ugovor o podjeli proizvodnje u ruskoj povijesti bio je potpisan još 1994. sa konzorcijem stranih tvrtki pod nazivom Sakhalin Energy. Prema ugovoru konzorcije je trebao proizvoditi plin bez lokalnih partnera. No, to se promijenilo krajem 2006. kada je pod političkim pritiscima strani konzorcij morao prodati većinski udio Gazpromu.

Evidentna je namjera da se, uz „sređivanje koncesijskih odnosa“, obeshrabre pa i potisnu strani investitori.

1994. godine kada su cijene nafte i plina bile niske, Rusija je trebala strane investitore je su kompleksni radovi na istraživanju i razradi tih polja zahtijevali velika ulaganja i naprednu tehnologiju. Shell je bio vodeći s 55% udjela, Mitsui s 25% i Mitsubishi 20%.

Razrada projekta je kasnila i početno procijenjena ulaganja od 10 milijardi US\$, narasla su na 20 milijardi US\$ prema procjeni iz 2006. godine. Tek tad je kulminiralo nezadovoljstvo ruske strane zbog „rasipnog“ investiranja i daljnjeg odlaganja prihoda za rusku državu. Već postojeće nezadovoljstvo zbog lošeg odnosa projekta prema okolišu je iskorišteno kao povod za prijetnju oduzimanja koncesije i visokih kazni.

Van den Veer, čelnik Shella, u prosincu 2006. priopćio je Alekseju Milleru da je spreman prihvatiti promjene u pravcu želja Rusije i to na način da u konzorcij uđe Gazprom s 25%, s nakanom da postane 55%-tni vlasnik, da Shell zadrži 25%, a dvije japanske tvrtke svaka po 10%. Ostalo je još da se pogode oko cijene koju Gazprom treba platiti (bilješka 19).

Riječju, nema sumnje da se konsolidacija ruskog naftnog i plinskog sektora nastavlja. Strani kapital ne trebaju. Kraj osamdesetih godina, kad su se koncesije nudile i povoljno dobivale – neponovljiv je.

Vrijeme privatizacije, natopljene alkoholnim parama iz početka devedesetih, nestalo je.

No rastuća domaća potražnja derivata i plina, u kombinaciji s politikom niskih cijena, budi sumnju u mogućnost Rusije da prati rastuće europske potrebe.

Zapadni svijet misli da su Rusima potrebna znatno veća ulaganja u istraživanje i razradu, od onih kojima ruski naftaši raspolažu. Bolji poznavatelji Rusije misle da im treba i tehnologija i znanje.

Najnoviji trend pada cijena nafte na svjetskom tržištu i moguće ustaljivanje na 80-tak \$, Rusiji bi mogao donijeti potrebu preispitivanja odnosa prema stranom kapitalu i investitorima.

Neki izvori kažu da će ove godine strane investicije u Rusiji dosegnuti 40 milijardi US\$. Ali to je samo polovica stranih ulaganja u prošloj, 2007. godini, kad su ona iznosila 82 milijardi US\$.

Jutarnji list od 18.10.2008., na str. 32-33 objavljuje opširne informacije o gubicima ruskih oligarha radi krize te namjeru Ruske vlade da u niz mjera uključi i

[19] Sličan se pritisak radi i na BP, koji je angažiran na velikom otkriću u Sibiru.

[20] EU povećava razinu energetske sigurnosti snažnijim povezivanjem proizvođača i potrošača, Plin, lipanj 2006, str. 19-23 (preneseno iz Oil & Gas Journal, October 10th, 2005)

pomoć od 220 milijardi US\$ za tržište kapitala, banke i naftne kompanije!

Jedna od očekivanih reakcija na krizno stanje je obustavljanje, ili barem reduciranje investicijskog ulaganja. Obzirom na rusku restriktivnu politiku prema stranim investitorima u naftni i plinski sektor, mogao bi doći u pitanje vitalan interes Rusije – izvozu nafte i plina.

4. ZAKLJUČCI

O ruskom proizvodnom potencijalu, posebno kad se radi o nafti, ima dilema i kontroverzi. Poslovni dnevnik od 13. svibnja 2008., str. 22, prenosi pisanje uglednog *The Economist*a navodeći:

- Rusija je u posljednjih 7 godina sudjelovala s 80% u ukupnom rastu proizvodnje nafte izvan zemalja OPEC-a.
- Posljednja 4 mjeseca (1. kvartal 2008. godine) proizvodnja je 2% manja od vrhunca proizvodnje od 9,9 milijuna bbl/d, a Leonid Fedun, potpredsjednik Lukoila, u nedavnom istupu je rekao da nikad više neće prijeći 10 milijuna bbl/dnevno.
- Inače se spominju rezerve od 80 milijardi bbl, s procjenom da se daljnjim istraživanjem može otkriti još 100 milijardi bbl. Naravno, nije dostatan uvjet za to samo visoka cijena nafte iz koje se mogu financirati istraživanja, već i ekonomska i porezna politika u Rusiji. Međutim, pri 50% ovisnosti ruskog budžeta o nafti i plinu, teško će se država odricati prihoda da bi privukla investitore u naftnu djelatnost.

Do 2007. zemlje članice OPEC-a dosegle su 42% ukupne, dnevne svjetske proizvodnje a u svjetskom izvozu učestvuju s 50%.⁹

Uz revolucionarnost nekih režima, prvenstveno u Južnoj Americi i islamski fundamentalizam, posezanje za naftom kao polugom ucjena ispunjava nelagodnom.

Europska unija i SAD značajno revidiraju svoje energetske strategije pa se formuliraju novi strateški pravci smanjenja ovisnosti o uvoznjoj nafti i plinu, s oslanjanjem na povećani udio obnovljive energije, gradnju velikog broja terminala za uvoz ukapljenog prirodnog plina i novom valu interesa za nuklearnu energiju.

Struktura energetske potrošnje u Europi, u 2000. godini bila je sljedeća:

• nafta	41%
• prirodni plin	22%
• ugljen	16%
• nuklearna energija	15%
• obnovljivi izvori	6%

U 2030. EU će imati samo 10% nafte i 20% prirodnog plina iz vlastite proizvodnje.

Upravo radi takve, davno uočene perspektive, osmišljena je EEP (Europska energetska povelja, EU Energy Charter) i ugovor (Energy Charter Treaty), kojim se početkom 90-tih godina prošlog stoljeća htjelo urediti euroazijsku suradnju između energetske insuficijentne Europe i bogate Azije, posebno Rusije, kojoj je u vremenu stvaranja EEP nedostajao kapital. (bilješka 20).

Godine 1994. EU Energy Charter je potpisan, ali do sada ga Rusija nije ratificirala u Parlamentu. I vjerojatno niti neće.

I na kraju:

- Rusija od 1. lipnja 2008. povećava porez na izvoz nafte za 17%. (Poslovni dnevnik, 5. lipanj 2008.). Isti izvor kaže da to (sedmo po redu) povećanje iznosi 46,4 \$/bbl, koje treba pribrojiti trenutnom porezu od 340,1 US\$/bbl.
- U proljeće 2008. zaredali su napisi, popularni ali i stručni, o stagnaciji i padu proizvodnje nafte u Rusiji. U prvom kvartalu 2008. ruska proizvodnja je smanjena za 1%. Taj pad je uslijedio po prvi puta nakon 1998., od kad je započeo rast ruske proizvodnje nafte sa 6,2 milijuna bbl/d na aktualnih 9,76 milijuna bbl/d.¹¹
- Visoko pozicionirani čelnik Lukoila (Leonid Fedun), tijekom svibnja 2008. izjavljuje, a *Financial Time* prenosi, mišljenje da je ruska proizvodnja dosegla vrh krivulje te da novom rasta neće biti bez dodatnih investicija u istraživanje i proizvodnju.
- Anatolij Čubais, arhitekt ruske privatizacije u 90-tim je izjavio da strateški gledano Ruski prioriteti ne bi smjeli biti Europa i Kina. (Vjesnik, vjerojatno preneseno iz *Financial Times*, 29. svibnja 2008, str. 24). Riječ je prvenstveno o izvozu ruskog plina. I sam podnaslov je vjerojatno dio citata: „Umjesto hranjenja energetske pohlepne Europe..“ treba se fokusirati na vlastite domaće potrebe za energijom. Upozorava se na rast tih potreba.

Dakle, valja s pažnjom planirati daljnji rast opskrbe iz Rusije. Dok se stagnacija u proizvodnji može uzeti kao srednjoročna teškoća, dijelom uzrokovana i odbojnim stavom prema stranim investitorima, rastuća domaća potražnja je dugoročna pojava a nju niti jedna vlada ne može zanemariti.

Da, ruska proizvodnja, utemeljena u velikim rezervama nafte i plina, Europi je prirodni partner i bit će to i ubuduće. Europa će svoju energetske strategije voditi na načelima Security of Supply, što podrazumijeva i diversifikaciju izvora opskrbe i tranzita te držanje svakog izvora na ispodmonopolnoj razini.

I Rusi će morati prihvatiti činjenicu da im isključivost u politici, u ovom slučaju energetske, nije rješenje. Sprječavanje investiranja stranog kapitala u istraživanje i proizvodnju u Rusiji, kao i odbijanje EU da dopusti preuzimanje europskih tvrtki i transportnih putova, potezi su održavanja pat pozicije.

Autor:

Stevo Kolundžić, Dr.sc., Savjetnik predsjednika Uprave INA d.d., Av. V. Holjevca 10, 10020 Zagreb, Tel. 01/6450401, Fax. 01/6452401
e-mail: stevo.kolundzic@ina.hr